

Európa itt épül

BÁNYAREM

Bányászati tevékenységből származó diffúz szennyezőforrások kockázatának csökkentése immobilizáción alapuló integrált remediációs technológiákkal
GVOP - 3.1.1 - 2004 - 05 - 0261 / 3.0

TANULMÁNY

(Rövidített verzió)

Kémiaival kombinált fitostabilizációs szabadföldi kísérletek eredményeinek integrált értékelése

Készítette: Feigl Viktória, Klebercz Orsolya, Pásztor Marianna

BME Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Budapest
2007. dec 20.

1	Bevezetés.....	3
2	Szabadszíki kísérlet Gyöngyösorsosiban	3
2.1	A kémiaival kombinált fitostabilizáció	3
2.2	Diffúz szennyezőforrások – bányászati hulladékok.....	4
2.2.1	Szabadszíki kísérlet Gyöngyösorsoszi bányaudvaron	5
2.2.2	Üledékkel szennyezett kiskert remediálása kémiaival kombinált fitostabilizációval	12
3	Vizsgálati módszerek	15
3.1	Analitikai mérések.....	15
3.1.1	Vízminták fémtartalmának és vízkémiai jellemzőinek mérése.....	15
3.1.2	Talajminták összes és mobilis fémtartalmának meghatározása	15
3.2	Biológiai-ökotoxikológiai módszerek	16
3.2.1	Aerob heterotróf sejtszám meghatározása lemezöntéses módszerrel	16
3.2.2	<i>Vibrio fischeri</i> lumineszcencia gátlási teszt	16
3.2.3	<i>Sinapis alba</i> gyökér- és szárnövekedés gátlási teszt	17
3.2.4	Öt napos bioakkumulációs teszt <i>Sinapis albával</i>	17
4	Eredmények kiértékelése.....	19
4.1.1	A bányaudvari parcellákra kapott eredmények összefoglaló értékelése	19
4.1.2	A Kató földi eredmények összefoglaló értékelése	21
5	Összefoglalás.....	22

1 Bevezetés

A BÁNYAREM projekt keretében az integrált kémiai és fitostabilizáció szabadföldi kísérletek tavasztól egész nyáron és ősszel folytak a demonstrációs területeken: Almásfüzitőn a vörösiszap-tározó felületének kiporzás elleni védelem céljára; A Toka-patak északi vízgyűjtőterületén diffúzan szétszórt bányászati hulladék fémtartalmának mobilizálódása, vízzel és növényekkel történő transzportja valamint az erózió elleni védelmére; A Toka-patak öntés-területeinek kiskertjei esetén a toxikus fémek növényekbe és rajtuk keresztül a táplálékláncba kerülésének megakadályozására. Ebben a tanulmányban az utóbbi két terület kísérleti eredményeit mutatjuk be.

2 Szabadföldi kísérlet Gyöngyösorosziban

2.1 A kémiaival kombinált fitostabilizáció

A kombinált fito- és kémiai stabilizáció toxikus fémekkel és más nehezen bomló szennyezőanyagokkal szennyezett területek in situ (helybeni) remediációjára alkalmazott, nemzetközi szinten is újnak számító technológia. A lényege az, hogy a szennyezett talajba kevert kémiai adalékanyag hatására átalakul a fémek (szennyezőanyagok) kémiai szerkezete, kevésbé mozgékony formát vesznek fel, emiatt a vízben rosszul oldódnak és a növények számára kevésbé felvehetőek, káros biológiai hatásukat nem tudják kifejteni. A stabilizálószerrel kezelt területre telepített növényeket nem mérgezik a fémek/szennyezőanyagok, jól nőnek és a felületen jól izoláló takaróréteget hoznak létre.

A kémiai adalék és a növénytakaró együttes stabilizáló hatása megakadályozza a szennyezőanyag továbbterjedését az összes transzportútvonalon: kiporzás szél hatására, kioldás esővízzel és a felszíni vagy felszín alatti vízbe jutás és erózió, vagyis a szilárd anyag víz általi transzportja. A táplálékláncba jutást úgy akadályozzuk meg, hogy nem akkumuláló növényeket alkalmazunk, amelyek a föld feletti szerveikben toxikus fémet/szennyezőanyagot nem raktároznak. További követelmény az alkalmazott növényekkel szemben, hogy gyorsan nőjenek és minél tökéletesebb, egybefüggő takaróréteget eredményezzenek.

Ennek a kémiai stabilizálással összekötött fitoremediációs technológiának a hatékonyságát több laboratóriumi kísérletben igazoltuk, melyek eredményei alapján szabadföldön is kipróbáltuk Gyöngyösorosziban a fémbányászati hulladékokra.

2.2 Diffúz szennyezőforrások – bányászati hulladékok

Az ércbányászat során képződő, és a felszínen tárolt meddőnek minősülő kőzetek alól, igen gyakran savas oldatok szivárognak. Egyes felhagyott bányákból még évszázadokkal a felhagyás után is savas bányavizek kerülnek a felszínre. Szulfid érceket termelő bányák esetében kijelenthető, hogy a bányatermelvény szilárd feldolgozási maradékai (meddőhányók), különösen a fizikai dúsítás maradékai (zagytározók), és igen gyakran az üzemelő ércbányák is, savas jellegű vizek folyamatos forrásai. Az angol nyelvű irodalomban a kőzetek savképző tulajdonságával összefüggésben jelentkező szivárgó víz elsavasodást, rendszerint acid rock drainage (ARD) vagy acid mine drainage (AMD) műszaki kifejezéssel illetik. Mivel a diffúz szennyezőforrások alól szivárgó savas vizek, illetve a bányavizek, jelentős forrásai a talaj, a felszíni, a felszín alatti víz, valamint más környezeti elemek nem kívánt szennyeződésének, az érintett területeken jelentős figyelmet szentelnek a savas szivárgó vizek elleni védekezésre.

2-1. ábra: A Gyöngyösroszsi bánya bejárata a bányaudvaron és a bányából szivárgó vasas és savas bányavíz

A diffúz szennyezőforrások remediációja esetében más megoldások keresése válik indokolttá, mint pontforrások esetében. A diffúz szennyezőforrások kockázatának csökkentésére alternatív technológiák jelentek meg az elmúlt évtizedekben. Ezek a bányászati hulladék helyben hagyása mellett csökkentik a forrás környezetszennyező hatását. Ilyen módszer lehet Permeábilis Reaktív Gátak (PRB) építése, vagy talaj adalékanyagok segítségével a szennyezőanyagok immobilizációja a forrásban, vagy a felszíni erózió megakadályozása stb. A kockázat csökkentéséhez, a szennyező hatást kell csökkenteni, de ehhez általában integrált módszer szükséges, mely figyelembe veszi azt, hogy a szennyező hatás több környezeti elemet is érint, és ezen hatásokat együttesen képes csökkenteni. Ezen okok miatt általában a különböző műszaki megoldások együttes alkalmazása a célravezető.

A környezeti tényezők hatásának kitett, ércbányászat eredetű hulladékok, mint diffúz szennyezőforrások (meddőhányók, zagytározók stb.), nagy környezeti kockázatát, főként a magas pirittartalom által generált savasodási folyamatok okozzák. A savasodási folyamatok miatt, az ércbányászati meddőben jelen lévő nehézfémek jelentős része (pl.: Cd, Cr, Cu, Mn, Zn stb.) mobilizálódik, és magas koncentrációban jelentkezik a diffúz szennyezőforrás alatt megjelenő csurgalék vizekben.

A BÁNYAREM kutatás-fejlesztési projekt egyik alapgondolata, hogy adalékanyagok bekeverése mellett, megállítsa a savasodási folyamatokat, és meggátolja a nehézfémek oldatba jutását, valamint azok migrációját a környezet, a felszíni és felszín alatti vizek irányába. A másik alapfolyamat, a növényekkel való beültetés és ezzel egy izoláló réteg létrehozása, ami megakadályozza a szilárd anyag erózióját, és kiporzását is. A harmadik transzportútvonalat, a növényi fémfelvétel csökkenését egyrészt a kémiai stabilizálószer biztosítja, másrészt maga a növény, melynek megválasztásakor fontos szempont. Hogy kevésbé akkumuláljon.

2.2.1 Szabadföldi kísérlet Gyöngyösoroszi bányaudvaron

A Gyöngyösoroszi Ércbányászat hatásterületén, több jelentős méretű diffúz szennyezőforrás található. Ezek főként meddőhányók. A Gyöngyösoroszi Ércbányászat teljes körű felhagyásának keretében, ezen meddőhányók rekultivációja is megvalósul. Ezek közül, az egyik legjelentősebbnek, a Bányabérci-meddőhányónak a felszámolása 2007-ben kezdődött el, a koncentrált szennyezőanyag-mennyiség elszállítására utáni maradék és az eltávolíthatatlanul szétszóródott hányad kezelésére a kombinált kémiai- és fitostabilizációt fogjuk alkalmazni.

2-2. ábra: A bányabérci meddőhányó

Egy nagy környezeti kockázatú diffúz szennyezőforrás hatásának in situ megmérése (felszíni és felszín alatti monitoring rendszer kiépítése, kutak kiképzése, üzemeltetése, karbantartása, mintázása, vízjogi engedélyeztetése stb.) rendkívül költséges folyamat és a diffúz szennyezettség kiterjedése miatt szinte lehetetlen feladat. A matematikai modell, a kidolgozott GIS-alapú, vízgyűjtőszintű terjedési modell sem működik expozíciós paraméterek nélkül, melynek kimérése mikrokozmosz kísérletekben megtörtént, de a kisléptékű kísérletekből nyert eredmények pontosítására és validálására szabadföldi kísérletekre van szükség. A mi megoldásunk az lett, hogy az AMD folyamatoknak kitett meddő anyagból nagyobb mennyiséget kivettünk, és drénezett, alulról szigetelt prizmákat építettünk belőle. Az így elkészített parcellán elvégezhetővé válnak azok a mérések, melyek segítségével megbecsülhető a toxikus fémtartalmú bányászati hulladék hatása a talajvízre, valamint az ültetett növényzetre. A szabadföldi parcellás kísérletek célja tehát kettős volt. Elsősorban a meddőhányók, mint diffúz szennyezőforrások hatásának pontosabb megismerése, mérhetővé tétele, másodsorban a meddőanyaghoz kevert talajadalékanyagok tesztelése, kedvező tulajdonságaik jobb megismerése volt. A kísérlet-sorozat által lehetőség nyílt a felhasznált talajadalékanyagok hatásmechanizmusának és hatásfokának jobb megismerésére.

A laboratóriumi kísérletekben megvizsgáltuk, melyek a Toka-patak vízgyűjtőjében található hulladékokra és szennyezett talajokra leghatékonyabb kémiai stabilizálóanyagok és a célnak megfelelő növények. Az eröművi pernye, valamint a pernye és mész keveréke bizonyult a leghatékonyabbnak a területre jellemző Zn, Cd, Cu és Pb szennyezettségre.

Három kísérleti parcella került kialakításra a Bányaudvaron, egy pernye+mésszel, egy pernyével kezelt és egy adalék nélküli kontroll parcella. Kísérleti növények parcellánként: fűkeverék, cirok, szudáni fű. A kémiai stabilizálás vízoldhatatlanná és biológiailag felvehetetlenné teszi a szennyező fémeket.

2-1. Táblázat: A bányaudvari parcellák kémiai adalékanyagai

parcella jele	meddő	Kémiai adalékanyag	
		pernye	mész-hidrát
I.	90 m ³	3,5 m ³ tatabányai pernye 3,5 m ³ visontai pernye	1,5 m ³
II.	90 m ³	7 m ³ tatabányai pernye	---
III.	90 m ³	---	---

I. parcella: tatabányai pernye, visontai pernye és méshidrát

II. parcella: tatabányai pernye

III. parcella: nincs kémiai kezelés

Fűkeverék	Cirok	Szudáni fű	Fűkeverék	Cirok	Szudáni fű	Fűkeverék	Cirok	Szudáni fű
-----------	-------	------------	-----------	-------	------------	-----------	-------	------------

2-3. ábra: A bányaudvari parcellákon ültetett növények

2-4. ábra: A bányaudvari parcellák kialakítása 1.

2-5. ábra: A bányaudvari parcellák kialakítása 2.

2-6. ábra: A bányaudvari parcellák kialakítása 3.

2007. július 04–2007. szeptember 30. között, folyamatos felügyelet mellett üzemeltettük a fél-üzemi parcellákat. Napi rendszerességgel jegyzőkönyvet vezettünk az üzemeltetéssel kapcsolatos paraméterekről. A napi feladatok, melyeket a Mecseköko látott el a következők voltak: a csapadék mennyiségének naponkénti regisztrálása, a drénvíz változó vízkémiai paramétereinek naponkénti mérése, a drénvíz mennyiségének feljegyzése, a prizma felszínén összegyűlő víz vízkémiai paramétereinek naponkénti mérése, a prizmák rendszeres locsolása,

a gyűjtő edények folyamatos ürítése, a mintavételek feljegyzése, karbantartás, felügyelet biztosítása.

2-7. ábra: Vízyűjtés a bányaudvari parcellákon

2-8. ábra: Locsolóberendezés működése a bányaudvari parcellákon

2-9. ábra: A növényesített bányaudvari parcellák (2007.07.19)

2.2.1.1 A technológiamonitring

A projekt során terepi méréseket, vízkémiai analitikai vizsgálatokat, talaj és közettani vizsgálatokat, valamint pernyevizsgálatokat végeztünk az alábbi mérési módszerekkel: pH mérés, elektromos vezetőképesség mérése, plazmaindukciós emissziós spektrometriás mérés, TIC (Total Inorganic Carbon), TOC (Total Organic Carbon) és Σ kén mérése, vízoldható és szódával megbontható SO_4 koncentráció meghatározása, póruszvíz összetétel meghatározása hígítási tényező figyelembe vételével, meteorológiai mérések, terepi mérések. A terepi mérések kiterjedtek a parcellák talajának fémtartalmára (XRF), a csurgalékvíz mennyiségére és pH-értékére, valamint a növények mennyiségi és minőségi jellemzőire, mint szárhossz, darabszám, stb. A kísérlet követésére, elsősorban a kémiai stabilizálószer hatásának követésére nemcsak a parcellák talaján átfolyó víz jellemzőit, hanem a talajból különböző erősségű savas oldószerekkel kivonható fémtartalmakat és a növények fémtartalmát elemeztük. A mérések egy részét a Mecseköko, másikat a TAKI és a BME munkatársai végezték. Ebben a tanulmányban csak a TAKI és BME eredményeit mutatjuk be.

A stabilizálószeres kísérletek monitoringjára integrált módszeregyüttest alkalmaztunk, amely a fizikai-kémiai analitika kombinálását jelenti biológiai-ökotoxikológiai tesztekkel. A kémiai analitikai mérések mellett bakteriális és növényi toxikológiai tesztek végeztünk. Az integrált módszer alkalmazása azért célszerű, mert vele részletesebb képet kaphatunk a szennyezett talaj környezeti kockázatáról és nyomon követhető velük a remediáció és értékelhető annak hatékonysága. A kísérleti területekről bizonyos időközönként növény, talaj és vízmintát vettünk.

Kémiai analitikai módszerekkel ezek fémtartalmát vizsgáltuk. Mértük a vizek fémtartalmát és vízkémiai tulajdonságait, a pernyék és talajok összes fémtartalma mellett azok víz- és acetát oldható fémtartalmát is a mobilis fémtartalom mennyiségének becsléséhez, valamint a kísérleti területre ültetett növények fémtartalmát. A talaj toxicitásának mérésére *Vibrio fischeri* lumineszcencia gátlási tesztet, fitotoxicitásának mérésére *Sinapis alba* (fehér mustár) gyökér- és szárnövekedés gátlási tesztet alkalmaztunk. A növények számára hozzáférhető fémtartalmat öt napos bioakkumulációs teszttel mértünk *Sinapis albával*. Emellett minden talajmintából meghatároztuk lemezöntéses módszerrel az aerob heterotróf sejtek számát. A módszerek részletes leírása a vizsgálati módszerek részben található.

2.2.2 Üledékkel szennyezett kiskert remediálása kémiaival kombinált fitostabilizációval

Mezőgazdasági talajjal is folytattunk kémiaival kombinált fitostabilizációs kísérletet Gyöngyösoroszi falu alatt, a Toka-patak mentén található egyik kiskertben, mely „Kató földje” néven ismert. A fitoremediációs kísérlet számára kijelölt terület a Toka patak öntésterületén lévő két kiskert, melyet a Toka-patak rendszeresen eláraszt. A talaj szennyezettsége erősen heterogén. A szennyezettség a pataktól távolodva gradiens mentén erőteljesen csökken. A patakkel párhuzamosan is különböző mértékű szennyezettség fő oka a terület közepén a terep enyhe emelkedése: a mélyebben fekvő részek szennyezettsége nagyobb. A szennyezettség alapján a területet célszerű két sávra elkülöníteni: a patak mentén fekvő, 5 m széles, hordalékkupacokkal fedett és erősen szennyezett területre és a pataktól 5 m-nél távolabbi, kismértékben szennyezett területre.

A patak évenkénti áradásaival a talajra kerülnek a különböző eredetű fémtartalmú hulladékok és ott másodlagosan felhalmozódnak. A patak által lerakott üledék összetétele:

- (szulfidos érc tartalmú) aprózódott kőzet
- flotációs meddőanyag
- meszes, fémtartalmú csapadék.

Az hulladékok a mezőgazdasági talajokra jellemző körülmények között (savas pH, aktív mikrobiológiai tevékenység) azonnal kémiai mállásnak indulnak. A kőzetben kötött fémek mobilizálódnak, majd ionos formában kötődnek a talajban. A növények ezeket felveszik, és emberi fogyasztásra kerülve vagy állati takarmányként növelik az egészségkockázatot.

A szulfid tartalmú érc miatt a területre került pataküledék kéntartalma is említést érdemel. Utóbbi a talaj kémhatására, illetve a nehézfémek oldhatóságára gyakorol direkt és indirekt hatást. A talaj pH-értéke a 2003-as vizsgálatok alapján többnyire enyhén savastól enyhén lúgosig terjed ($\text{pH}_{\text{talaj}}=5.09-7.58$).

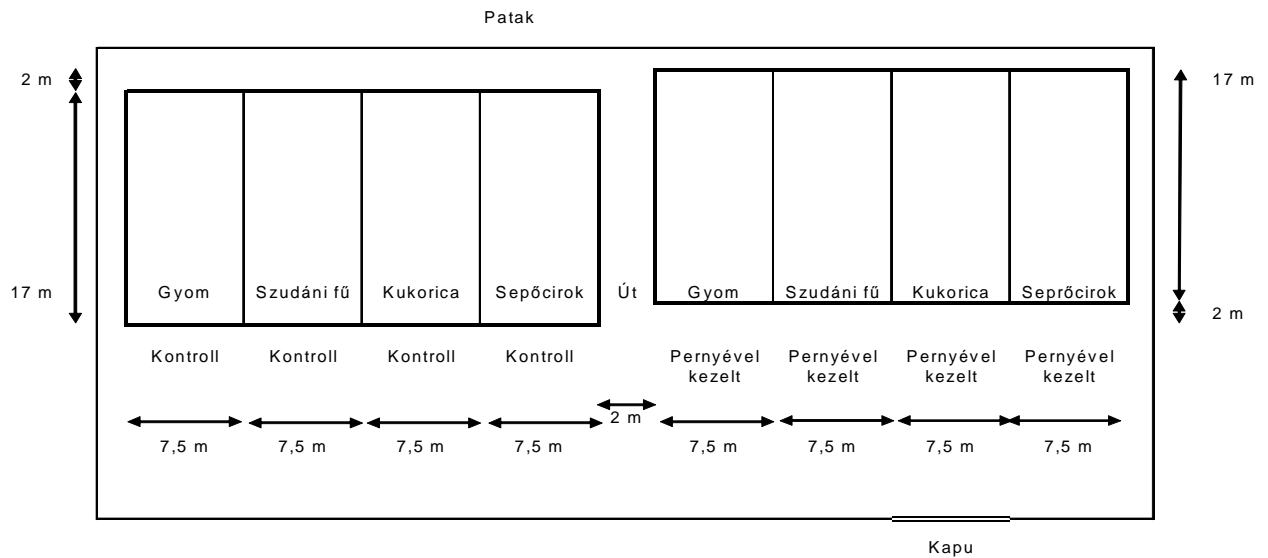
2-10. ábra: A Kató földi terület a Mátra aljában, tavasszal (2007.04.24.)

2-11. ábra: A Kató földi terület szántás után a fák között folyó Toka-patakkal (2007.05.15)

A kísérleti terület felét kezeltük tatabányai pernyével, míg a másik fele kezeletlen maradt. Minkét oldalon négyféle növényt vetettünk, az ábrán bemutatott elrendezés szerint:

2-12. ábra: A patakparti parcellák kialakítása

A stabilizáció nyomon követése ezen a területen a növényminták fémtartalmát és a talajból különféle erősségű savas oldószerekkel kivonható, eltérő mozgékonyaságú fémfrakciókat, valamint a talaj toxikusságát vizsgáltuk monitoringszerűen a kísérlet tartama alatt.

2-13. ábra: Kató földje a növényesítés után (2007.06.27)

3 Vizsgálati módszerek

3.1 Analitikai mérések

Az analitikai méréseket az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézetben végezték szabványos módszerekkel.

3.1.1 Vízminták fémtartalmának és vízkémiai jellemzőinek mérése

- Általános vízkémia: pH – MSZ 260-4:1971
Vezetőképesség – MSZ EN 27888:1998
Kationok – MSZ 1484-3:2006
Anionok – SO_4^{2-} = MSZ 11885:2000
 CO_3^{2-} ; HCO_3^- = MSZ 448-11:1986
 Cl^- = MSZ 448-15:1982
- Toxikus nehézfémek: MSZ 1484-3:2006

3.1.2 Talajminták összes és mobilis fémtartalmának meghatározása

A talajminták fémtartalmát levegőn tömegállandóságig szárított talajból mérték a következő feltárási módszerek után:

- **Királyvizes feltárás** az MSZ 21470-50:1998 szerint. Az összes fémtartalmat adja meg.
- **Acetátos kivonat** az MSZ 21978-9:1998 szerint. A 4,5 pH-jú ecetsavoldattal kivonható (ionos formában oldható), mobilis fémtartalmat jellemzi.
- **Vizes kivonat** az MSZ 21978-9:1998 szerint. A talaj saját pH-ján a vízzel kioldható fémtartalmat adja meg.

Az acetátos és a vizes kivonat esetén a száraz talaj-oldószer arány 1:10.

A szennyezőanyagok (toxikus fémek) vizsgálata ICP plazmaemissziós spektrometriás elemanalízisekkel történt, JY Ultima 2. plazmaemissziós spektrométerrel az MSZ 21978-9:1985 szerint.

3.2 Biológiai-ökotoxikológiai módszerek

Az ökotoxikológiai méréseket a BME Alkalmazott Biotechnológia és Élelmiszertudományi Tanszékén végezték.

3.2.1 Aerob heterotróf sejtszám meghatározása lemezöntéses módszerrel

Az eljárás alapelve, hogy a mikroorganizmusokat különböző koncentrációkban tartalmazó sejtszuszpenziókból a baktériumokat a számukra megfelelő tápanyagokat tartalmazó közegbe (esetünkben húslé agar) visszük, majd kedvező hőmérsékleti körülmények között termosztáljuk, hogy minden sejtől telep fejlődjék. A telepeket megszámlálva nyerhetünk információt az aerob heterotróf mikroorganizmusok mennyiségéről a vizsgált talajban.

A vizsgálandó anyagból alapszuszpenziót készítünk 1,0 g talajminta 10 cm³ steril vízben történő elosztatásával. Ezután hígítási sort készítünk. A várható sejt-számnak megfelelő hígításokból 0,1 cm³-t oltunk Petri-csészébe, húslé-agar táptalajra. A sejtszám Petri-csészénként 30-300 darabig jól számlálható. A vizsgálatoknál általában a 10², 10³, 10⁴ hígítás került leoltásra. 0,1 cm³ hígított talajszuszpenziót megolvasztott és kb. 45°C-ra visszahűtött húslé-agarba keverünk. A kihűlt, megszilárdult homogén elegyet tartalmazó csészét megfordított helyzetben termosztátba helyezük és 30°C-on 48 óráig inkubáljuk.

A húslé-agar tápközeg átlátszó, így belsejében a kifejlődött telepek jól felismerhetők. Ezek megszámlálásával az aerob heterotróf sejtek számra kapunk tájékoztató értéket. Az eredményt db telepképző sejt / gramm nedves talaj mértékegységben adjuk meg. Három egymást követő hígításból számlálunk telepeket. Ezeket bizonyos feltételekkel átlagoljuk.

3.2.2 *Vibrio fischeri* lumineszcencia gátlási teszt

A *Vibrio fischeri* egy tengeri baktérium, általános érzékenységű tesztorganizmus. Azt a különleges tulajdonságát használjuk a teszteléshez, hogy fényt emittál. Ezt a luxustevékenységet kedvezőtlen körülmények között azonnal beszünteti.

A vizsgálatához 16 órán át, 28 °C-on rázatott lombikos inokulumot állítunk elő. A minták mellett standard Cu-sor lumineszcencia-gátlását is mérjük. A különböző mérési sorozatok

eredményét mindig az aktuális Cu-sor eredményéhez viszonyítjuk. Talajminta mérése esetén OECD kontroll sort is mérünk, ha nem rendelkezünk szennyezetlen kontroll mintával.

A vizsgálandó mintából öttagú hígítási sort készítünk. A mérőműszer mintatartóiba 0,2-0,2 cm³ inokulumot mérünk és a minta hozzáadása nélkül megmérjük a lumineszcencia intenzitását (I0). Az inokulumhoz 0,05 cm³-t mérünk a minták felkevert hígításaiból, illetve a standard Cu-sor tagjaiból. A kontroll mintához 0,05 cm³ 2%-os NaCl- oldatot mérünk. A minta hozzáadása után azonnal mérjük a lumineszcencia intenzitását (I1). Az I1 az adott minta kontrolljaként szolgál, feltételezve azt, hogy a hozzáadás pillanatában a minta még nem fejt ki gátló hatást, az intenzitás csökkenést csak a minta sötét színe okozza. 30 perces kontakt idő leteltével megmérjük a lumineszcencia intenzitását. (I30). A mért értékekből kiszámítjuk a fényintenzitás csökkenést (H%).

A kiszámított adatok segítségével egy H% - log bemért anyag (ml vagy mg eredeti minta) görbét szerkesztünk, amelyről leolvassuk a 20%-os illetve az 50%-os fényintenzitás-csökkenéshez tartozó koncentrációértéket. Ezeket EC₂₀ illetve EC₅₀ értéként kezeljük. Cu esetén ugyancsak megszerkesztjük a diagramot: H%-log (bemért mg Cu), és az EC_{20Cu} illetve EC_{50Cu} értékeket leolvassuk. A végeredmény megadása Cu-egyenértékben történik

3.2.3 *Sinapis alba* gyökér- és szárnövekedés gátlási teszt

A teszt a szennyezőanyagoknak a fehér mustármagok gyökér- és szárnövekedésre gyakorolt hatását mutatja. A talajmintákból üveg Petri-csészékbe 5 gramm talajt mérünk, majd meghatározott mennyiségű (3,5 ml) vizet pipettázunk a homogéne szétterített talajokra. Vízminták esetén a Petri-csészébe szűrőpapír korongot helyezünk és 5 ml-t mérünk be a folyadékból. Ezután egyenletesen elhelyezünk 20–20 magot. Lefedve 20°C-on 72 óráig hagyjuk őket fejlődni, majd megmérjük a gyökerek és a szárok hosszát, melyet mm-ben adunk meg.

3.2.4 Öt napos bioakkumulációs teszt *Sinapis albával*

A teszt lehetőséget nyújt arra, hogy egy egyszerű és gyors módszerrel meghatározzuk és összehasonlítsuk a különböző talajokból a növények által felvehető toxikus fém mennyiségét.

A légszárakra szárított, elporított és átszitált talajmintákból 5–5 grammot steril Petri-csészébe mérünk és egyenletesen szétterítjük. 3 ml vízzel megnedvesítjük a talajmintákat, úgy, hogy a kapilláris víztartó képességét a talajnak ne lépjük túl és UV fényben 30 percig

sterilezzük. Ezután fehér mustár magjából 40-et egymástól egyenlő távolságra elhelyezünk a talajok felületén. A mintákat 5 napig sötét helyen, 20 °C-on tároljuk, a növekedéshez szükséges vízmennyiséget 3 nap után pótoljuk.

A kinőtt növényeket vízzel mossuk, szárukat és gyökerüket nem fémes eszközzel (pl. műanyag késsel) különválasztjuk és légszárazra szárítjuk szobahőmérsékleten. Ezután a minták kémiai elemzésre kerülnek.

A növények szárának, illetve gyökerének teljes fémtartalmát a Fejér Megyei Növényegészségügyi és Talajvédelmi Állomás Talajvédelmi Laboratóriumában (Velence) határozták meg hidrogén-peroxidos feltárás után ICP-AES módszerrel, ICP Thermo Jarrel Ash ICAP 61E készülékkel az MSZ 21470-50:1998 szabvány szerint.

4 Eredmények kiértékelése

Publikálás alatt

4.1.1 A bányaudvari parcellákra kapott eredmények összefoglaló értékelése

A következőkben összefoglalva bemutatjuk a bányabérci meddőből készült parcellákra kapott eredményeket a jobb áttekinthetőség kedvéért. A kezelések jóságát +/- értékekkel is megjelöltük. Minél több +-t kapott az adott kezelés, annál hatékonyabb volt.

4-1. Táblázat: A bányabérci meddőn átfolyó drénvíz tulajdonságainak összefoglalása, a fémtartalmak százalékos csökkenésben megadva a kezeletlenhez képest, a növénytesztnél a növekedés mértéke megadva a kezeletlenhez képest

Mért tulajdonság	Pernye + meszes kezelés		Pernyés kezelés	
Zn - tartalom (%-os csökkenés)	99,7	+++	65,9	+
Cd - tartalom (%-os csökkenés)	99,5	+++	68,8	+
Pb - tartalom (%-os csökkenés)	88,5	++	-668,1	-
Cu - tartalom (%-os csökkenés)	99,1	+++	94,1	+++
As - tartalom (%-os csökkenés)	-1581,1	--	<kh	n.a.
Bakteriális teszt	Nincs gátlás	+++	Nincs gátlás	+++
Növényteszt (növekedés mértéke)	8 és 14	+++	8 és 14	+++

A drénvíz tulajdonságait nézve a mobilis fémekre (Zn és Cd) a pernye+meszes kezelés nagyon hatékony (>99%-os fémvisszatartás), míg az As mobilizálódik. A csak pernyés kezelés kevésbé hatékony, de így is nagymértékű, 66–94%-os fémvisszatartást eredményez. Az ólmot mobilizálja. Az ökotoxikológiai tesztelés alapján a víz toxikusságát mindkét kezelés közel azonos mértékben csökkenti.

4-2. Táblázat: A bányabérci meddőanyag tulajdonságainak összefoglalása, a fémtartalmak és a bakteriális teszt eredménye százalékos csökkenésben megadva a kezeletlenhez képest, az élősejt számmal és a növénytesztnél a növekedés mértéke megadva a kezeletlenhez képest

Mért tulajdonság	Pernye + meszes kezelés		Pernyés kezelés	
Actetát oldható Zn (%)	85,5	+++	36,6	+
Actetát oldható Cd (%)	79,8	+++	7,9	0
Actetát oldható Pb (%)	94,7	+++	-154,5	-
Actetát oldható Cu (%)	77,7	+++	46,0	++
Actetát oldható As (%)	-392,7	--	<kh	n.a.
Vízoldható Zn (%)	99,8	+++	61,5	+
Vízoldható Cd (%)	99,4	+++	47,5	+
Vízoldható Pb (%)	99,5	+++	55,9	+
Vízoldható Cu (%)	88,6	++	85,7	++
Vízoldható As (%)	-193,2	--	11,7	0
Akkumulált Zn (%)	61–77	+++	53	++
Akkumulált Cd (%)	60–84	+++	59	++
Akkumulált Pb (%)	68–82	+++	47	+
Akkumulált Cu (%)	61	++	62	++
Akkumulált As (%)	21	+	28	+
Élősejt szám (növekedés mértéke)	100	+++	10	+
Bakteriális teszt (%-os csökkenés)	67,3	++	75,3	+++
Növényteszt (növekedés mértéke)	5–38	++	7–78	+++

A bányabérci meddőanyag tulajdonságait vizsgáljuk, akkor a kapott eredmények nagyrészt egybeesnek a drénvízben mértekkel. Az acetát oldható fémtartalmak a pernye+meszes kezelés hatására 77–94%-kal csökkentek, ami rendkívül jó eredmény, a vizes kivonatban itt is >99%-os csökkenést mértünk, valamint az As mobilizálódását. A csak pernyés kezelés a drénvíz eredményeihez hasonlóan a rezet mobilizálja a legnagyobb mértékben, a mobilis fémeknél csak 47–61%-os csökkenést okoz a vízoldható fémtartalomban. Az acetátos kivonatban a drénvízhez hasonlóan az ólom mobilizálódását mértük, a vizes kivonatban érdekes módon nem.

Az öt napos bioakkumulációs teszttel mért fémtartalmak mindenhol csökkenést mutatnak a kezeletlenhez képest, az arzén és az ólom esetén is, a növények számára tehát minden fém kevésbé felvehető formába került. A biológiai sejtszám mérés alapján a pernye+meszes kezelés rendkívül jó hatással van a talaj aktivitására, míg a másik két ökotoxikológiai teszt alapján a csak pernyés kezelés jobban csökkentette a meddő toxikusságát, mint a pernye+meszes kezelés. Ezt az eredményt a mobilis As, illetve a mész okozhatta. Az arzén immobilizálására a továbbiakban vasat fogunk alkalmazni.

4-3. Táblázat: A bányabérci meddön nőtt növények fémtartalma szempontjából a jobb kezelés

	Fűkeverék	Cirok	Szudáni fű
Zn - tartalom	Pernye + mész / pernye	Pernye + mész	Pernye + mész
Cd - tartalom	Pernye + mész / pernye	Pernye + mész	Pernye + mész
Pb - tartalom	Pernye + mész / pernye	Pernye + mész	Pernye + mész
Cu - tartalom	Pernye + mész	Pernye + mész	Pernye + mész
As - tartalom	Pernye + mész / pernye	Pernye + mész	Pernye + mész

Mivel a kezeletlen bányabérci meddön nem nőttek ki a szabadföldi kísérletben a növények, ezért itt százalékos fémtartalom csökkenést nem tudunk számolni. A két kezelést összehasonlítva azonban minden esetben a pernye+mészes kezelés jobb volt, mint a csak pernyés. Kivétel a fűkeverék esetén az utolsó mintavétel, ahol a legtöbb fém esetén a csak pernyével kezelt területen mértünk kisebb fémtartalmakat.

4.1.2 A Kató földi eredmények összefoglaló értékelése

Az alábbiakban a Kató földi kísérletekre kapott eredményeket foglaljuk össze táblázatos módon. A kezelések jóságát +/- értékekkel is megjelöltük. Minél több +-t kapott az adott kezelés, annál hatékonyabb volt.

4-4. Táblázat: A Kató földi talaj tulajdonságainak összefoglalása, a fémtartalmak és a bakteriális teszt eredménye százalékos csökkenésben megadva a kezeletlenhez képest, az élősejt számnál és a növekedés mértéke megadva a kezeletlenhez képest, a növénytesztnél a növényhossz %-os növekedése megadva

	Patakhöz közeli terület		Pataktól távoli terület	
Actetát oldható Zn (%)	75,7	+++	54,9	++
Actetát oldható Cd (%)	78,4	+++	47,1	++
Actetát oldható Pb (%)	75,0	+++	20,2	+
Actetát oldható Cu (%)	5,5	0	-156,9	--
Actetát oldható As (%)	3,2	0	14,3	0
Vízoldható Zn (%)	94,2	+++	56,3	++
Vízoldható Cd (%)	93,6	+++	<kh	0
Vízoldható Pb (%)	-8,6	0	3,8	0
Vízoldható Cu (%)	-32,3	-	-19,5	-
Vízoldható As (%)	-37,7	-	3,1	0
Élősejt szám (növekedés mértéke)	1,3	+	1,3	+
Bakteriális teszt (%-os csökkenés)	15,5	++	6,6	+
Növényteszt (%-os növekedés)	31,6	++	8–15,2	+

A Kató földi kísérleti területen a talajok elemzése alapján a pernye jó stabilizáló hatású, elsősorban a mobilis fémek acetát és vízdoldható mennyiségét csökkenti le 78%-kal, illetve 94%-kal. Az arzénél és az ólomnál kismértékű mobilizálódást tapasztaltunk a bányabérci meddőanyaghoz hasonlóan. A biológiai és toxicitási tesztek pozitív változást mutatnak, azaz a talajok toxicitása csökkent, amit elsősorban az erősebben szennyezett területen látunk jól.

A növények bioakkumulációját 4.17-es összefoglaló táblázat mutatja, melyből jól látszik, hogy a termesztett növények fémtartalma 70–78%-kal csökkent a kezelés hatására, de a kevésbé szennyezett területen is 20–50%-os csökkenést tapasztaltunk a felvett mobilis fémmennyiségben.

5 Összefoglalás

Ebben a tanulmányban bemutattuk a Gyöngyösorosziban folytatott szabadföldi kémiaival kombinált fitostabilizációs kísérletek eredményeit. A kísérleteket két helyszínen, kétféle, fémekkel szennyezett anyaggal indítottuk 2007 elején. Az u.n. bányaudvaron 3 aládréncsövezett kísérleti parcellán vizsgáltuk a bányabérci meddőanyag stabilizációját pernye+mész kombinációjával és csak pernyével. Növényként fűkeveréket, cirkot és szudáni fűvet vetettünk. Az eredmények alapján a pernye+meszes stabilizálás kitűnő hatásfokú, a mobilis fémek vízdoldható mennyiségét <99%-kal csökkentette és a növények fémfelvétele is kisebb volt, mint a csak pernyével kezelt parcellán.

A Kató földi, nagy fémtartalmú pataküledékkal szennyezett talajt tatabányai pernyével kezeltük és négyféle növényt vetettünk rá: fűkeveréket, szudáni fűvet, kukoricát és cirkot. A vízdoldható fémmennyiség 56–94%-kal lecsökkent a kezelés hatására, a növények fémfelvétele pedig 20–78%-kal csökkent.

Az eredmények alapján kijelenthető, hogy a kémiaival kombinált fitostabilizáció ígéretes remediációs módszer a gyöngyösoroszi bányászati hulladékok kezelésére, mivel minden tarnszportútvonalon csökkenti a fémek terjedését, és egészséges növényzet kialakulását teszi lehetővé.

Irodalom:

10/2000. (VI. 2.) KöM-EüM-FVM-KHVM együttes rendelet a felszín alatti víz és a földtani közeg minőségi védelméhez szükséges határértékekről

17/1999. (VI. 16.) EüM rendelet az élelmiszerek vegyi szennyezettségének megengedhető mértékéről

44/2003. (IV. 26.) FVM rendelet a Magyar Takarmánykódex kötelező előírásairól

Atkári Ágota: Toxikus fémekkel szennyezett Gyöngyösoroszi talajok stabilizációja, Diplomamunka, Budapest, 2006

J. Kumpiene, S. Ore, G. Renella, M. Mench, A. Lagerkvist, C. Maurice: Assessment of zerovalent iron for stabilization of chromium, copper, and arsenic in soil, Environmental Pollution 144 (2006) 62–69

Stefanovits Pál: Talajtan , Mezőgazda kiadó, Budapest, 1992.